

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-17](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-17)

УДК 338.486.4

Леся МУРАВСЬКА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-3117-0876>

muravskalesa@gmail.com

Тетяна РУДА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-6934-6796>

Bulovich_2006@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В статті розглянуто динаміку зовнішньої торгівлі України в період військового стану. Зокрема, досліджено основні проблеми експорту сільськогосподарської продукції в умовах блокування морських портів, розриву існуючих логістичних ланцюгів постачання, суттєвого зростання логістичних витрат. Проаналізовано законодавчі зміни, що торкнулися порядку здійснення експортно-імпортних операцій за участю вітчизняних суб'єктів господарювання. Також у статті проаналізовано основні тенденції зовнішньої торгівлі продукцією АПК, зокрема зерновими культурами. Визначено перспективи розвитку експорту в умовах війни з огляду на обмежені економічні та організаційні можливості.

Ключові слова: експорт, зовнішня торгівля, логістика, зовнішньоекономічна діяльність, економіка України.

Lesya MURAVSKA Tatyana RUDA

Khmelnytskyi National University

PECULIARITIES OF EXPORT-IMPORT OPERATIONS OF AGRICULTURAL PRODUCTS UNDER MARTIAL LAW

The purpose of the article is to study the peculiarities of export-import operations of agricultural products under martial law. The war radically changed the conditions of conducting business, in particular, it affected foreign economic activity. The article examines the peculiarities of export-import operations in the conditions of blockade of sea ports, disruption of stable logistics chains and significant increase in logistics costs. The legislative changes affecting the procedure for carrying out export-import operations with the participation of domestic business entities were analyzed. The article also analyzes the main trends in foreign trade in agricultural products, in particular, grain crops. The issue of the "grain agreement" and its features have been studied. It was established that the regulation of foreign economic activity has positive results. According to the results of the first half of the year, agricultural products maintained a dominant position in the volume of exports from Ukraine, despite the five-month blockade of the main sales channel - ports on the Black Sea. Therefore, the study of export-import operations of agricultural products is an urgent problem. Currently, companies that are just starting to enter foreign markets have a whole arsenal of support tools — from foreign market analytics, educational events and consulting, foreign partner search tools to grants from the state and donor organizations. Prospects for the development of exports in the conditions of war are determined, given the limited economic and organizational capabilities.

The conducted analysis of the dynamics of foreign trade of Ukraine, the structure of export of agricultural products, logistical features of trade indicates the need to develop new approaches to the organization of foreign trade under martial law conditions.

Keywords: export, foreign trade, logistics, foreign economic activity, economy of Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Економіка нашої держави зазнає колосальних втрат від війни, розв'язаної росією. На сьогодні збитки оцінити дуже складно, оскільки агресія триває досі й точних прогнозів щодо її завершення немає. До 24 лютого 2022 року Україна була одним із найбільших експортерів кукурудзи та зернових. Однак, на даному етапі вітчизняний продовольчий ринок знаходиться в кризовому стані. Уряд намагається оперативної реагувати на ці виклики, застосовуючи відповідні механізми – спрощує певні експортні операції, водночас забороняючи вивезення низки товарів за межі України, або вводить певні обмеження.

Війна кардинально змінила умови ведення господарювання, зокрема, це торкнулося й зовнішньоекономічної діяльності. Блокування експорту сільськогосподарської продукції морськими шляхами ставить під загрозу існування великої кількості агропромислових комплексів та фермерських господарств, знижує експортні надходження, спричиняє світову продовольчу інфляцію, яка в деяких країнах супроводжується виникненням голоду. Тому, враховуючи вищенаведене, слід зауважити, що дослідження проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах військового стану є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що зовсім невелика кількість науковців наразі висвітлює проблематику експортно-імпортних операцій сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. Проте проблеми, що пов'язані із цією темою потребують гнучкого реагування та динамічного вирішення.

Так, А. Педорченко у своїй науковій праці [1] наводить результати аналізу виробництва та експорту сільськогосподарської продукції в умовах повномасштабної війни, а також систематизує особливості побудову нових ланцюгів постачання з використанням альтернативних видів транспорту. Автор дослідив політичні чинники та їх вплив на зміну географічної структури експорту.

Особливості регулювання ЗЕД в умовах війни представлено в працях [2, 3]. О. Трофімцева окреслила роль України у глобальній економіці та визначила перспективи розвитку АПК [4]. Зміни в оподаткуванні та експортно-імпортних операціях сільськогосподарської продукції дослідив О. Нестеров [5].

Основою інформаційної бази дослідження є аналітичні дані Державної служби статистики України, Міністерства Економіки України, Міністерства Аграрної політики України та Державної митниці України.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей здійснення експортно-імпортних операцій сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу

Ще декілька років тому небувалою проблемою для вітчизняної зовнішньоекономічної діяльності стала пандемія COVID-19, проте найбільшим потрясінням для економіки стала повномасштабна війна, розв'язана росією. Нищівні наслідки для економіки нашої держави можна відобразити у трьох аспектах: 1) внаслідок бойових дій руйнується інфраструктура, виробництво та навіть цілі сфери господарювання; 2) стрімке скорочення бізнес-активності, відсутність іноземних інвестицій, складність відновлення рентабельності, унеможливлення соціально-економічного розвитку; 3) демографічні проблеми, серед яких основна – динамічний ріст рівня смертності громадян в умовах війни.

Слід зауважити, що війна на території нашої держави носить не локальний, а глобальний характер – нищівний вплив на динаміку, характер та прибутковість ЗЕД. Вторгнення росії зруйнувало існуючі ланцюги постачання та логістичні зв'язки, стала відчутною гостра криза експорту сільськогосподарської та іншої продукції, разом з тим, імпортування також знаходиться в скрутному становищі – сезонна паливна криза яскравий тому приклад. У результаті російської блокади портів, Україна до 1 серпня не мала можливості експортувати сільськогосподарську продукцію морським шляхом. Близько 22 мільйонів тонн зерна «застрагли» в портах і не були доставлені до кінцевих споживачів у визначені строки. Неможливість реалізовувати агропродукцію на світовому ринку – прямі збитки для аграріїв та економіки, а також неймовірний тиск на платіжний баланс. Тому аграрії та держава шукали нові шляхи вирішення логістичної проблеми – експорт вантажівками, залізницею, річковими портами (рис. 1).

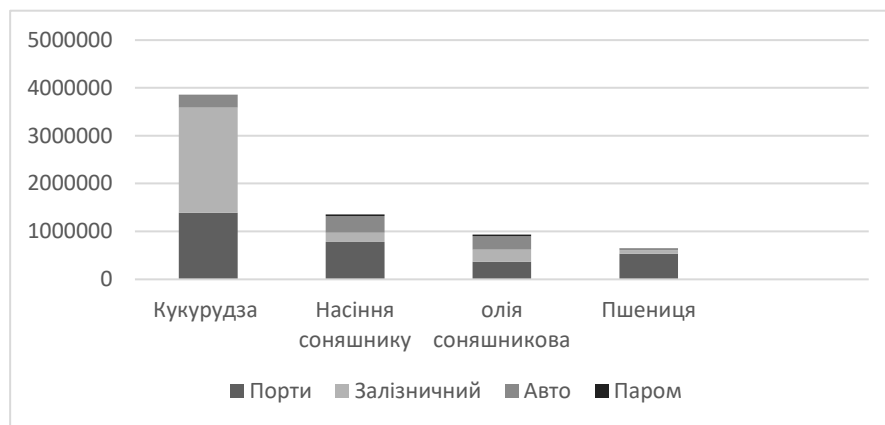

Рис. 1. Співвідношення обсягу експортованої сільськогосподарської продукції за видами транспорту протягом березня-липня 2022 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

Аналізуючи наведені дані, слід зауважити, що до розблокування морських портів, найбільша частка перевезень агропродукції належала саме залізничному транспорту. Таке нарощення експорту з України за допомогою альтернативних шляхів стало можливим завдяки підтримці європейських партнерів та активній зовнішньоекономічній політиці. Однак, пропускна здатність таких маршрутів залишається низькою для того, щоб стабільно вивозити врожай, призначений для експорту на світові ринки. Тому, основним завданням дипломатії стало саме розблокування морських портів. Вже 1 серпня у Чорному морі почали діяти «зелені коридори» для експорту українського зерна. З порту «Одеса» вийшло перше судно із продовольством. За даними Мінекономіки, у серпні товарні обсяги українського експорту зросли на 25% і становили 7,29 млн тонн. Розблокування портів суттєво вплинуло на динаміку експорту. У грошовому еквіваленті експортери отримали 3,36 млрд доларів, що на 411 млн доларів більше, ніж у липні 2022 р. [7]. Візуально динаміка нарощування експорту протягом поточного року зображена на рис. 2.

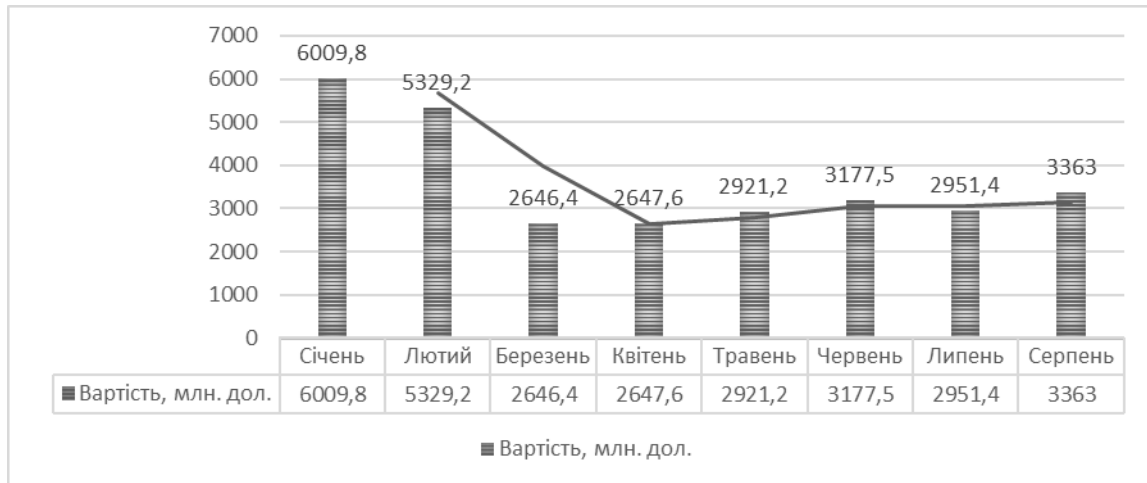

Рис. 2. Динаміка експорту продукції протягом січня-серпня 2022 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Завдяки функціонуванню «зернової угоди» Україні вдалось експортувати 2,9 мільйона тон продукції АПК за 15 днів вересня. Найбільші темпи приросту демонструють зернові культури, експорт яких зріс на 69%. Динаміка експорту основних продуктів АПК протягом липня-вересня поточного року зображена на рис. 3. При збереженні існуючих темпів за результатами вересня можна очікувати вивезення продукції АПК на рівні 6 млн. тон, що відповідає середньому значенню аналогічного показника за минулий рік.

Рис. 3. Динаміка експорту основних продуктів АПК, тис. тонн

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

Географічна структура експорту вказує, що найбільше зерна протягом січня-серпня поточного року, як і за аналогічний період минулого року, Україна вивезла в країни Азії, Африки та Євросоюзу. Основним імпортером вітчизняних зернових є Китай, частка якого у загальному експорті за цей період склала 14,4% вартісних обсягів поставок. Суттєві частки в українському експорті зернових припали на Румунію (13,9%), Туреччину (9,6%), Єгипет (7,7%), Іспанію (7,0%), Польщу (6,8%), Нідерланди (4,3%), Іран (3,1%) та Угорщину (3,0%). Сукупно ці країни приносять майже 70% доходів від всього експорту продукції даної групи. За даними Державної митної служби у січні-серпні 2022 року Україна експортувала агропродовольчу продукцію на суму 13557 млн дол. США, що на 10% (на 1579 млн дол. США) менше, ніж за аналогічний період торік [8]

Прогресивним у розвитку експорту України став Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі, який набув чинності 04 червня 2022 року. Положеннями цього документу передбачено розширення можливостей, які передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, для українських експортерів. Так, тимчасово призупиняються: мито для промислової продукції; система вхідних цін на овочі та фрукти; тарифні квоти для продукції сільського господарства; антидемпінгові мита на імпортовані товари, які походять з України; глобальні захисні заходи, які спрямовувались проти експорту товарів з України [9].

Саме після початку повномасштабного вторгнення росії, відбулась остаточна переорієнтація на західних партнерів. Частка торгівлі з країнами СНД скоротилася, а з ЄС, відповідно, зросла. Українські торговельні взаємини з країнами-агресорами були розірвані. 27 вересня 2022 р. уряд ухвалив відповідну постанову «Про заборону вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації» [10]. Таке

рішення є одним із інструментів економічного впливу та реагування на агресію і тепер закріплене на юридичному рівні, хоч де-факто такий експорт було зупинено ще з початку війни. Проте, окрім обмеження співпраці з країнами-агресорами, зовнішньоекономічна діяльність розширюється і поглиблюється з іншими державами, зокрема ЄС, оскільки саме європейський ринок є перспективним в сучасних умовах. Тому, в умовах воєнного стану для додаткового регулювання ЗЕД, адаптації до актуальних подій, сприяння підтримки експортно-імпортової діяльності було прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема: Постановою КМУ № 314 від 10.03.2022 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» встановлено, що до припинення чи скасування воєнного стану в Україні збір за видачу ліцензії на експорт/імпорт товарів не справляється [11]. Постанова КМУ № 207 від 05.03.2022, Постанова КМУ № 422 від 09.04.2022, Постанова КМУ № 549 від 07.05.2022 [12] мають на меті регулювання питання експорту низки сільськогосподарської продукції, зокрема було введено квотування та ліцензування. Задля уникнення голоду в державі парламент прийняв рішення про заборону вивезення низки товарів, серед яких овес, гречка, сіль тощо. Даний перелік змінювався декілька разів протягом 7 місяців, залежно від ситуації в країні.

Українські дипломати плідно працюють над поліпшенням умов для зовнішньоекономічної діяльності України. І вже маємо низку здобутків, серед яких важливе місце займає приєднання із 1 жовтня 2022 р. України до Конвенції про здійснення процедури спільного транзиту. Україна стала 36-ю державою-учасницею Конвенції. Тобто, слідом за економічним, енергетичним та транспортним Україна отримує право «митного безвізу». Головний наслідок такого кроку – підключення країни до електронної системи The New Computerised Transit System (NCTS). Завдяки підключенню до цієї системи українські перевізники використовуватимуть єдину декларацію для переміщення товарів у ЄС та в інші країни-учасниці Конвенції. Слід зауважити, що саме такими кроками Україна десь частково, а десь повністю вже стала неформальним членом ЄС.

Одним із важливих кроків не лише для поліпшення умов експорту сільськогосподарської продукції, але і для підтримання продовольчої безпеки стало підписання Угоди між Урядом України та Продовольчою та сільськогосподарською організацією Організації Об'єднаних Націй (ФАО) про створення Проектного офісу ФАО та надання технічної й гуманітарної допомоги Україні. За фінансової підтримки, зокрема Японії, Канади та Minderoo Foundation, ФАО спільно з Кабінетом Міністрів України реалізує Стратегію щодо підтримки зберігання зерна, метою якої є допомога фермерам тимчасовими засобами для зберігання врожаю та підтримка на високому рівні експортного потенціалу України. Стратегія передбачає постачання українським аграріям рукавів для зберігання зерна, обладнання для навантаження та розвантаження, а також модульних зерносховищ [13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

За результатами проведеного дослідження доцільно зробити висновки про те, що в умовах повномасштабної війни, експорт вітчизняної продукції стрімко скоротився, що в першу чергу обумовлено обмеженими можливостями України повною мірою користуватись своїми морськими шляхами та активними бойовими діями й тимчасовою окупацією значної території півдня нашої країни. Все це, у свою чергу, призвело до знищення значної частини запасів агрокультур та погіршення умов збору й зберігання нового врожаю. Проведений аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України, структури експорту сільськогосподарської продукції, логістичних особливостей торгівлі вказує на необхідність розвитку нових підходів до організації зовнішньої торгівлі за умов військового стану, включаючи географічну переорієнтацію, що повинна бути спрямована на ефективне використання наявного логістичного потенціалу країни та забезпечення безпечніших логістичних каналів для здійснення експортно-імпортової операцій за участю вітчизняних суб'єктів ЗЕД.

Література

1. Педорченко А. Цінова ситуація на експортних ринках зернових і олійних в Україні у 2022 р. *Grail of Science*. № 12-13. С. 45–50. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.002>
2. Скрипник С., Процевят О., Воронова, О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. № 38. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
3. Матвеев М., Лебедченко В., Гайдай Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. № 5(23). С. 232–245. URL : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-232-245](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245)
4. Трофімцева О. Війна показала важливість агросектору. Як узяти нові висоти URL : <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.htm>
5. Нестеров О. Війна, агро, ПДВ: що нового в сфері оподаткування. URL : https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/blog/oleg_nesterov/viyna_agro_pdv_scho_novogo_v_sferi_opodatkuvannya.
6. Міністерство аграрної політики України. Стан зовнішньої торгівлі продукцією АПК. URL : https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:language=enUS&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true

7. КМУ Урядовий портал. У серпні український експорт зріс на 25% - серед лідерів соняшникова олія і кукурудза. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-u-serpni-ukrainskyi-eksport-zris-na-25-sered-lideriv-soniashnykova-oliia-i-kukurudza>

8. Пуґачов М. У січні-серпні 2022 року Україна експортувала понад 20 млн т зернових на суму 5,2 млрд дол. США. URL : <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3440-u-sichni-serpni-2022-roku-ukrayina-eksportovala-ponad-20-mln-t-zernovykh-na-sumu-52-mlrd-dol-ssha-mykola-puhachov.html>

9. Дія. Бізнес. (2022, Червень 06). ЄС скасував мита на українські товари. URL : <https://export.gov.ua/news/3876-ies-skasuvav-mita-na-ukrainski-tovari>

10. Постанова КМУ «Про заборону вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації». URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zaboronu-vyvezennia-tovariv-z-u-a1076>

11. Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану». URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-provadhennya-gospodarskoyi-diyalnosti-v-umovah-voennogo-stanu-314>

12. Постанова КМУ «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-%D0%BF#Text>

References

1. Pedorchenko, A. (2022). Tsinova sytuatsiia na eksportnykh rynkakh zernovykh i oliinykh v Ukraini u 2022 r. [The price situation on the grain and oil export markets in Ukraine in 2022], *Grail of Science*, no (12-13). pp. 45–50, available at : <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.002>

2. Skrynyk, S., Protseviat, O., & Voronova, O. (2022). Osoblyvosti rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu. [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law], *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 38, available at : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>

3. Matveiev, M., Lebedchenko, V., & Haidai, H. (2022). Rehuliuвання ZED v umovakh viiny. [Regulation of foreign trade in conditions of war], *Naukovi perspektyvy*, no. 5(23), pp. 232–245, available at: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-232-245](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245)

4. Trofimtseva, O. (2022). Viina pokazala vazhlyvist ahrosektoru. Yak uziaty novi vysoty? [Regulation of foreign trade in conditions of war], available at : <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.htm>

5. Nesterov, O. Viina, ahro, PDV: shcho novoho v sferi opodatkuвання. [War, agriculture, VAT: what's new in the field of taxation], available at: <https://www.ucab.ua/ua/pres-sluzhba/blog/oleg-nesterov/viina-ahro-pdv-scho-novogo-v-sferi-opodatkuвання>.

6. Ministerstvo ahromoi polityky Ukrainy. Stan zovnishnoi torhivli produktsiiei APK, available at: https://public.tableau.com/views/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:language=enUS&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true

7. КМУ Урядовий портал. У серпні український експорт зріс на 25% - серед лідерів соняшникова олія і кукурудза, available at : <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-u-serpni-ukrainskyi-eksport-zris-na-25-sered-lideriv-soniashnykova-oliia-i-kukurudza>

8. Пуґачов, М. У січні-серпні 2022 року Україна експортувала понад 20 млн т зернових на суму 5,2 млрд дол. США, available at: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/3440-u-sichni-serpni-2022-roku-ukrayina-eksportovala-ponad-20-mln-t-zernovykh-na-sumu-52-mlrd-dol-ssha-mykola-puhachov.html>

9. Дія. Бізнес. (2022). ЄС скасував мита на українські товари, available at: <https://export.gov.ua/news/3876-ies-skasuvav-mita-na-ukrainski-tovari>

10. Постанова КМУ «Про заборону вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації», available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zaboronu-vyvezennia-tovariv-z-u-a1076>

11. Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zabezpechennya-provadhennya-gospodarskoyi-diyalnosti-v-umovah-voennogo-stanu-314>

12. Постанова КМУ «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-%D0%BF#Text>